

ДИСКУСИЯ

ФАЛШИФИКАТ ЛИ Е КАМЕННАТА ПЛОЧА С НАДПИС НА ЦАР САМУИЛ ОТ ВОДЕН?

Анчо Калянов

През октомври 1997 г. в “Континент” се появи сведение за надпис на цар Самуил от град Воден, а през 2004 г. в “168 часа” – за още един, намерен в село Самуилово.

Или земята родна помни синовете си, след като в едно късо време за втори път избутва из недрата си каменни плочи с името на цар Самуил, или ние, българите, сънуваме колективно случилото се с нас преди хиляда години и зовем скъпите си покойници за доказателство, че сме живи. Засега и двата надписа се притаяват в зоната на здрача между оригинала и фалшификата, тъй че факт и измислица, истина и измама, история и поезия вървят ръка за ръка, разменят места като близнаци, които уж се шегуват, а всъщност ни препитват.

Ето и съдържанието на надписа от Воден в превод на новобългарски, направен по препис, оповестен в Интернет (<http://tribal.abv.bg/voden>; там и снимка):

“В самодържавния град (самовластната крепост) Воден, аз, Самоил в Христа верен цар на българите и римляните (ромейте), от Бога издигнат за самодържец на всички страни (области) от Долна Рашка до Македония, Тесалия и Елада, внук на Шишман Стари, кавган на Търново, сътворих тук дом, в света започнат бе при Йереимия, най-видният християнин от Мелник. Прави се заради греховете и за спасението на българите от Сатаната проклет, който от Цариград произлиза. Завърши се този храм в четиринайстата година на моето царуване с помощта на Гаврил, пастир (духовен водач) на черноризците (монасите) наричан. Написа(х) се в годината 6497 от сътворението на света, индикт пети.”

Знае се, че надписът от Воден не е откупен от Националния исторически музей, тъй като е установена неистинността му. Бързата процедура показва, че преценката се основава и на съпътстваща информация, която не е огласена.

Очевидно е, че надписът от Воден повтаря думи и изрази от Търновския надпис на Иван Асен, публикуван през 1859 г., и Битолския надпис на Иван Владислав, намерен през 1957 г. Следователно, ако е имитация, тя е направена през последните десетилетия на XX в. Изписването на името “Самоил” вм. “Самуил” и на титлата “кавган”, комбинация от “кавкан” и “каган”, издава знание за апокрифните видения и тълкувания от X–XI в. и за тяхната евристична интерпретация, направена в монографията на Тодор Моллов, на която ще се спра малко по-подробно.

В “Мит – епос – история. Старобългарските историко-апокалиптични сказания (992–1092–1492)” за пръв път се обръща внимание на двутактовата сотирологична програма на българския интелектуален елит в двубоя с Византия от падането на Велики Преслав през 971 г. до последното голямо въстание през 1072 г. Тя е формулирана във вид на пророчества за близкия край на света и очакваното пришествие на Антихриста, приписвани на библейските пророци Даниил и Исая, а есхатологизмът се концентрира около началото (992 г.) и края (1092 г.) на фаталния средищен век на седмото хилядолетие от сътворението на света (6500–6600). Пряк израз на тази програма е съграждането според Воденския надпис на дом “за спасението на българите от Сатанаила проклет, който от Цариград произлиза”. С оглед на първия ѝ такт, в монографията се изказват ред плодотворни предположения и в причинно-следствена верига се привеждат историческите вести за действията на Комитопулите и цар Роман, за двойките патриарх Дамян и Презвитер Козма, патриарх Герман-Гаврил и поп Йеремия, за гибелта на Арон на 14 юли 989 г. в Разметаница при появата на Халеевата комета (юли–септември с.г.), за проповядваната богоизбраност на българите и за схващането на богомилите, че след разрушението на Йерусалимския храм Сатаната се е преселил в “Света София” в Цариград (документирано в началото на XII в.).

Тъй като фалшификаторът показва завидно усвояване на концепцията на Тодор Моллов, той не би въвел в надписа си възрожден-

ския по своя дух фрагмент за Шишман Стари, макар в монографията да е цитирана преправката на една народна песен за него, може би дело на Йордан Хаджиконстантинов (публикувана през 1859 г.). От съществено значение за предприетото “разследване” е фактът, че “Мит – епос – история”, на която имам честта да бъда научен редактор, излиза от печат (както е отбелязано в издателското каре) през ноември 1997 г., т.е. след появата на сведението за Воденския надпис във вестник “Континент” от 2. октомври същата година. Наистина, фрагмент от монографията, отнасящ се до Данииловото пророчество, Халеевата комета и гибелта на Арон през 989 г., е огласен от Моллов във вид на доклад във Велико Търново през 1994 г., но към посочената 1997 г. е все още непубликуван. Накратко, социокултурната ситуация, в която функционира историко-апокалиптичните сказания от X в., в “Мит – епос – история” има своята достоверна реконструкция, блестящо потвърдена от Воденския надпис на цар Самуил.

Поради историческата значимост на надписа в имитацията на истинност, на пожелана логика и на патина на времето (необходима за покупко-продажбата) могат да се заложат и своеобразни клопки, но страхът от тях не може да бъде по-морален от премълчаването на някои различия в сравнение с използваните образци, които свидетелстват, че най-вероятно до нас е достигнала оригинална информация в “особена опаковка”.

1. В два датирани надписа за изграждане на църкви – Търновския (1230 г.) и Боянския (1259 г.), няма добавката “от сътворението на света”. Като се отклонява от своя образец (Търновския), Воденският надпис следва собствената си идея за Края, поради което логично уточнява и Началото на света.

2. За разлика от Търновския и Боянския, и въпреки че си служи с лексемата “храм”, Воденският надпис не упоменава неговия патрон, защото очевидно не става дума за обичайна църква, а за нещо друго. В “Чудото с Климент”, един от десетте разказа в “Сказанието за железния кръст” (от X в.), думата “дом” е със значение “седалище на архиепископа на България” в Дръстър, което предполага същото и за “дома” във Воден – седалище на българския патриарх.

3. Сведението, че въпросният дом е започнат от Йеремяя, а е довършен от Гаврил, съизмерва позициите на двамата в тогавашното

българско общество, най-вероятно като сънаследници на (или съперници за) престола на преславския патриарх Дамян. С името Йеремия е известен един изключително талантлив автор на апокрифи, живял до (или по) времето на византийския патриарх Сисиний II (996–999). Тодор Моллов предполага негово местопребиваване в Кюстендилския край. Воденският надпис, който го представя за виден и богат (най-пръв), позволява да идентифицираме с Йеремия духовния водач, изобличен от Презвитер Козма във втората част на “Беседа против богомилите”: “А други..., като искат да минат за почтени на земята, предават ни свои завети и закони..., мислят за себе си, че са велики и свети..., уреждат чуждите домове..., често купуват и продават и уреждат имения от ниви и ливади..., изпращат всякакви разкази и книги, поръчвайки да бъдат разпространявани и по други страни”. Важно е да отбележим, че авторът на тази втора част (Презвитер Козма?), живее във време на чести войни и в очакване на края на света. Той е от партията на умерените в двубоя срещу Византия, към която (според Моллов) принадлежи и Арон, затова най-вероятно визира неговата гибел в обвинението: “Защото ние (епископите) сме причина за греховете и за унищожението на своите хора”.

Трябва да признаем, че и този фрагмент от “Беседа против богомилите” несъмнено е бил в полезрението на фалшификатора, но допускането на притежавани от него свръхумения оставя отворен кръг от доказателства. При неизбежното двоумение дали логичната пресметливост при измамата подрежда в цяло толкова разнородни и малко известни факти, или стоим пред оригинал, една грешка в надписа може да внесе поврат. Показаните в надписа знания за оная епоха изключват тя да бъде направена от малограмотност, а е и излишна като “капан” за експертите (при предполагаган опит за имитация). Става дума за следното – годината от сътворението на света 6497-а не може да бъде индикт пети. Съгласуването се постига, ако приемем, че при 6497 погрешно е изписана последната цифра 7 вместо 9, позната грешка от други примери при транслитерация от глаголица на кирилица от неопитни или по-късни преписвачи. В такъв случай, надписът на цар Самуил от Воден е от 991 г. и първоначално е бил на глаголица. От историческите извори знаем, че българите споменавали за цар Самуил чак до времето на Калоян и несъмнено тази историческа памет е била

подкрепяна от надписи като нашия, а обновяването му (при наличие на социална поръчка) чрез “препис” на кирилица следвал естествения ход на отмирането на глаголицата. Ако транслитерирането му е извършено до 1230 г., няма никаква пречка да бъде видян от цар Иван Асен или негови приближени, доколкото в Търновския надпис той изрично свидетелства, че е завладял земята от Одрин до Драч. Такова решение на проблема потвърждава очевидните заемки, но в обратен ред – от Воденския заемат и Битолският, и Търновският. Нещо повече, дори богомилското схващане, че Сатаната обитава в Цариград, е могло да бъде усвоено от разглеждания надпис на Самуил от 991 г., доколкото тая година е и най-подходящата за съграждане на дом за спасението на българите при очакваното идване на Антихриста през 992 г. (6500 от Сътворението).

При промяната на 6497 в 6499, “четиринайстата година от моето царуване” се съгласува с “осмата година” за бягството на братята Борис и Роман от Константинопол, които са пленници от април 971 г. Това ще рече, че Самуил е “издигнат от Бога” за съуправител на Роман между 5 април и 1 септември 978 г. Ако и в годината на царуването е направена нова грешка, като с кирилско 4 е заменено глаголическото 5, то “петнайстата година” отнася възцаряването на Самуил към периода от 1 септември 976 г. до 1 септември 977 г., когато според историческите извори след внезапната смърт на Йоан Цимисхи през 976 г. българите отново въстанали и възложили властта на Комитопулите. Самуил оставал съуправител и след повторното пленяване на Роман през 991 г. и неговото положение съответства на заявеното в надписа “цар българом”, а не “самодържец българом”, както е в двата образеца – Битолския и Търновския надписи. Титлата “самодържец” е използвана, но е точно отнесена към поименно посочени области, над които се е простирала неговата власт. За разлика от Търновския, надписът от Воден вместо “земя” използва преславизма “страни”, а при кирилизацията на текста “от Рашка Долна до Мрака” е могло да бъде променено в “от Рашка Долна до Македония”.

Все пак кирилизиранието на текста (до 1230 г.) не обяснява задоволително израза “внук на Шишман Стари, кавган на Търновите”. Доколкото името Шишман е куманско, а според едно от виденията на пророк Исаяя (апокрифния летопис, създаден до края на XI в.), българите са

и кумани, то “някой си Шишман” може да бъде “назначен” за някогашен кавган на Търново във време, когато се търси исторически мотивирана легитимност за новата столица. В случая по-вероятно е надписът от Воден да заема от Битолския “внук” и от Търновския “стари”, а целия израз да е добавка при втора намеса в паметника (и вероятно окончателното му оформяне като каменен надпис) в началото на XIV в., когато изгряла звездата на Михаил Шишман (1323–1330). Тъкмо по негово време светогорският монах Неофит-Момчил уязвявал своите противници гърци, припомняйки им отсечената глава на император Никифор и битката при Клокотница. Това свидетелства за добро историческо познание, което е използвано за изказ на едно особено приповдигнато етническо самосъзнание на българите в югозападните предели. Повишеният градус на военно-политическото напрежение между България и Византия при опита на Михаил Шишман да превземе Константинопол може да обясни и прибавянето на Елада към списъка на подчинените на цар Самуил области, а от съществено значение за тази теза е фактът, че самият Неофит-Момчил е бил родом от село, близо до Воден. Вероятно добавката “внук на Шишман Стари” в предположения втори препис е и източникът на по-късния фалшификат, познат като грамоти на Пинций (датирани перфектно от проф. В. Златарски след времето на Михаил Шишман и неговия наследник Стефан) – доверието към тяхната информация е подвела някои наши историци да смятат, че бащата на Комитопулите се е казвал Шишман.

В този си вид надписът на цар Самуил от Воден не е от 989 г., за какъвто е представян, но дори и с добавките си от началото на XIII в. (препис и транслитерация) и от 30-те години на XIV в. (когато вероятно е окончателно фиксиран върху камък), той не е фалшификат. Неговата информация за социокултурната ситуация в България за годината 991-а изглежда истинна и докато не бъде отречена от други източници, надписът би следвало да се смята за “невинен до доказване на противното”.